

עדות שאי אתה יכול להזימה / יהודה קליין

=====

הגמ' בסנהדרין מא' - "עדי נערה המאורסה שהוזמו, אין נהרגים, מתוך שיכולים לומר לאוסרה על בעלה באנו... הויה לה עדות שאי אתה יכול להזימה, וכל עדות שאי אתה יכול להזימה - לא שמה עדות...".
והגמ' שם מא: - "... בחקירות, אמר אחד איני יודע - עדותן בטלה, והויה לה עדות שאי אתה יכול להזימה...". כיוון שללא ידיעת הזמן או המקום - אי"א להזים את העדים.
מה הטעם שעדות שאאי"ל פסולה? רש"י בדף מא' - "לא שמה עדות - הואיל ואי"א לקיים בו ודרשת וחקרת, ודרשו השופטים והיה עד שקר העד וכו'".
ורש"י בפסחים יב. 1 - "דהויה לה עדות שאאי"ל - דרחמנא אמר ודרשו השופטים היטב, והנה עד שקר העד... ועשיתם לו כאשר זמם...".
ובפשטות רש"י בפסחים משלים את רש"י בסנהד' , ואומר שהטעם הוא גזה"כ צריך לקיים - "ועשיתם לו כאשר זמם", ועדות שא"א שתתקיים בה דבר זה - אינה עדות.
אבל לעומת זאת רש"י בב"ק עה: אומר אחרת (בד"ה "היכא") - "... דאיכא למימר דלהכי עבדי (שאמרו איני יודע) דמסתפי דלא ליתו סעדי דליזמינהו - והלא באותה שעה עמנו היתם - ועדים שקרנים הם." ז"א שעדות כזאת פסולה משום שאני חושש שהעדים שקרנים. ולכאורה, סתירה ברש"י.

אבל ע"פ האור שמח (עדות פ"כ הל"ח) ניתן ליישב. האור שמח מסתפק אם צריך עדות שאתה יכול להזימה רק בשעת העדות או שצריכה להיות עדות שאתה יכול להזימה גם בשעת גמר הדין. ונ"מ לעדים שהעידו על אדם שחילל שבת, ונעשה טריפה לאחר שהעידו, ולפני גמר הדין (ועדות על טריפה שחייב מיתה - זאת עדות שאאי"ל²). ואומר שלכאורה יש לתלות ספק זה במח' סומכוס ורבנן בב"ק עה, במקרה של אחד שהודה שגנב בפני פלוני ופלוני, והם באו והעידו, האם נחשב עדות שאתה יכול להזימה, או שזו עדות שאאי"ל משום שהוא הודה, והודאת בע"ד כמאה עדים דמי (שטמ"ק שם). ואומר האו"ש, שלסומכוס, עדות שאאי"ל - זה משום חשש משקר³, ולכן במקרה זה - כ"ש שזאת עדות טובה, כי הבע"ד מחזק דבריהם. ולפיו צריך עדות שאתה יכול להזימה רק בשעת העדות. ולרבנן - עדות שאתה יכול להזימה - זה גזה"כ, ולכן נצטרך עדות שאתה יכול להזימה גם בשעת גמר הדין.

עפ"ז אם נדייק ברש"י בב"ק, נראה שמה שהוא אומר שעדות שאאי"ל זה חשש משקר - זה לסומכוס שאומר שרק באיני יודע, זו עדות שאאי"ל, ולא במקרה שמובא בגמ' שם. ואילו כדעת רבנן, רש"י שם כותב - "אינם עדים - דאינך יכול להזימם, ולקיים בעדות זאת דין הזמה".

-
- 1) על הגמ' שאומרת - בחקירות - אמר אחד איני יודע, עדותן בטלה וכו'.
 - 2) סנהדרין עח: ע' ב'.
 - 3) לשונו היא: "עדות שאתה יכול להזימה, הוי כדי לסייע עדותן (וע' הערה 4).

יוצא לנו שרשיי כשאומר שטעם עדות שאאי"ל הוא חשש משקר - זה לסומכוס, ואילו לרבנן - זה גזה"כ.⁴ אבל לפי זה קצת קשה שהרי בתומים (ל"ח, א') כתב שהלכה כרבנן בגמ' בב"ק, וכן שעדות שאתה יכול להזימה, צריך רק בשעת העדות. ולפי משי"כ ברשיי ע"פ האוי"ש - אלו שני דברים סותרים. ואולי אפ"ל, שלמרות שלרבנן עדות שאי"ל זה גזה"כ - אי"צ עדות שאתה יכול להזימה בגמר דין. משום שגזה"כ היא רק שתהיה עדות שאתה יכול להזימה - בזמן העדות. ואולי זה מה שכותב רשיי בסנהד' מא' . "לא שמה עדות - הואיל וא"א לקיים בו ודרשת וחקרת, ודרשו השופטים.. שעיקר דין עדות שאתה יכול להזימה - זה בזמן הדרישה והחקירה וצ"כ. ראינו עד כאן שע"פ האוי"ש מח' סומכוס ורבנן היא האם עדות שאאי"ל זה גזה"כ או שהטעם הוא משום חשש משקר - וכן נראה ברשיי.

אבל הרמב"ם בפהמ"ש (פ"ה מסנהד') הביא את הטעם של חשש משקר וז"ל - "... ולפיכך עדותן בטלה, ונאמר עדות שקר הוא, וזה שאמר בחקירות איני יודע, הוא כדי שלא תתקיים עליהם הזימה". ולכאורה קשה שהרי בפשטות טעם עדות שאאי"ל זה משום גזה"כ "ועשיתם לו כאשר זמם". מסביר האמרי בינה (עדות סי' א') שגם לפי הרמב"ם יש גזה"כ. ומה שכתב שהטעם הוא משום חשש משקר - זה למקרה שאין גזה"כ. לדוגמא: תוס' במכות ב' אומר שבכך גרושה ובן חלוצה, שהדין בהם הוא שאם הזימו את עדיהם, לוקים - מתקיימת הזמה במלקות. ושואל התוס' למה במקרה של הגמ' בסנהד' מא' זאת עדות שאאי"ל - נאמר שתתקיים הזמה במלקות? ומתרץ שני תרוצים: א. שם מדובר בנפשות, שבהם הזמה צריכה להתקיים "נפש בנפש" ומלקות לא מספיקים. ב. הוא חוזר בו מקביעתו הראשונה, ואומר שבאמת גם בכ"ג וב"ח אין מתקיימת הזמה במלקות, אלא שבכ"ג וב"ח - אי"צ עדות שאתה יכול להזימה - "דמהיכא נפקא דבעינן עדות שאתה יכול להזימה - מכאשר זמם, והא מוכח בגמ' דכאשר זמם, לא נכתב לגבי עדות דכ"ג וב"ח, ולא קאי כלל עליה בשום צד שבעולם...".⁵ אומר האמרי בינה שלפי התרוץ השני של תוס', שבכ"ג וב"ח אין גזה"כ, אעפ"כ אם יאמרו העדים איני יודע ייפסלו, מצד חשש משקר, וזו כוונת הרמב"ם בפהמ"ש.

4) יש מקום לחלק בין חשש משקר של רשיי במקרה של איני יודע, לחשש משקר של האוי"ש. לרשיי - מה שאמר איני יודע - זה רגלים לדבר שהו משקר ואמר את זה ע"מ שלא יוכלו להזימו. ולפי האוי"ש - כל עוד אי יכול לקיים את עונש ההזמה - יש חשש שהוא משקר - כי אין עליו עו רשיי דיבר רק במקרה של איני יודע שבזה דיברה הגמ' - ואולי לגבי שאר מקרים של עדות שאאי"ל יאמר כמו האוי"ש ופה נקט סיבה יותר טו ואולי רשיי אומר בסומכוס חילוק בין ד"מ לד"נ, שבד"נ יש גזה"כ (וע' לקמן נסיון להסבר כזה ברמב"ם - והקושיא ע"ז שם, אינה קשה כי רשיי מדבר לפי סומכוס) ויש לעיין.

5) המהדיר של הריטב"א מכות (ב. הערה 51) אומר שאולי שני התרוצים חולקים אם עדות שאאי"ל זה גזה"כ או חשש משקר.

לפניו ישנו חילוק בין איני יודע לשאר עדות שאי"ל - כגון בעדי טריפה: באיני יודע - זה גם גזה"כ וגם חשש משקר, ואילו בשאר עדות שאי"ל - זה רק גזה"כ⁶.

וראיה לזה: במשנה בסנהד' פא: מובא: "ההורג נפש שלא בעדים - מכניסים אותו לכיפה...". ושואלת הגמ' "מנא ידעינן (שהם הרגו)?" ועונה: "רב אמר - בעדות מיוחדת, ושמואל אמר - שלא בהתראה, ורב חסדא אמר אבימי - כגון דאית כחוש בבדיקות ולא איתכחוש בחקירות וכו'". מזה שהגמ' לא העמידה - כגון שהוכחו בחקירות, או שאמר בחקירות איני יודע, רואים שני דברים: א. שצריך עדות טובה. ב. שעדות שאי"ל - זאת לא עדות טובה.

חידושי הר"מ על שו"ע (חו"מ ב', ג') אומר שבכיפה צריך עדות טובה, ושואל לפי מה שכתב הריטב"א במכות⁷ ושאר מפרשים דאין חיבים כשהוזמו רק היכא כאשר זמם לעשות, שעושים על ידם, אבל היכא שרק גורמים על ידם - פטורים, דלא אמרינן כאשר זמם לגרום, רק כאשר זמם לעשות (ע"ש). וא"כ הכא שהעדים מעידים שהרג בלא התראה ופטור ממתה, ורק יוכלו להכניסו לכיפה - ולגרום לו מתה, וא"כ כשיוזמו לא יתחייבו מתה ע"ז דהוי כאשר זמם לגרום, וא"כ הוי עדות שאי"ל - זה משקר, אלא גזה"כ. ולכן אפשר להכניס לכיפה, ולכאורה למש"כ לעיל רואים שעדות שאי"ל - אינה טובה בכיפה?
אלא מכאן שיש לחלק בין עדות שאי"ל של איני יודע שזה חשש משקר - ופסול אף לכיפה, לבין שאר עדות שאי"ל.

בדעת הרמב"ם

ישנה נקודה תמוהה ברמב"ם בענין עדות שאי"ל. שבהל' רוצח וש"נ פ"ב ה"ט הוא כותב (לגבי עדים שמעידים על טריפה) "וכל עדות שאי אתה יכול להזימה אינה עדות בדיני נפשות".
ולכאורה ק. הרי בפשטות טעם דו"ח - הוא כדי להביא להזמה⁸ ומדאו', אומרת הגמ', שייך דין דו"ח גם בממון, יוצא שגם בממון שייך דין עדות שאי"ל, ולמה אומר הרמב"ם שזה רק בדיני נפשות?
הנובי"ל⁹ אומר שלא גורסים ברמב"ם "דיני נפשות" ואומר שכך מוכח בכ"מ. (אבל במאירי כן מופיעות המילים "בדיני נפשות", וכן גרס הלח"מ פ"כ מעדות ה"ז).
וע"פ דעת הנובי"ל אפשר ליישב אחרת - שהנובי"ל כותב שלמרות שבד"מ צריך דו"ח - אין צריך עדות שאתה יכול להזימה, וזה קצת משמע מהרמב"ם בסהמ"צ (עשה קעט) - שהמצווה של דו"ח היא כדי שלא יפסקו הדין במהירות. ז"א שאין קשר בין דו"ח לעדות שאי"ל.

6) וע' בית הלוי ח"ג (ו, ג) שמחלק בצורה קצת שונה, שכותב שיש שני גזה"כ: א. שתוכל העדות להתכחש מדין "והנה עד שקר העד". ב. שנוכל לקיים דין הזמה מדין "ועשיתם לו כאשר זמם". וגם לפיו, לפי התרוץ השני של תוס' שאין "כאשר זמם" בב"ג וב"ח, בכל אופן באיני יודע ייחשב עדות שאי"ל מדין גזה"כ "והנה עד שקר וכו'" אבל זאת לא דעת הרמב"ם.

7) דף ב' ד"ה "מעידנו באיש פלוני. 8) רש"י סנהד' מ; נימו"י ריש פ"ד. 9) מהדו"ק אבהע"ז עד.

אבל ע"ז ק"ק מהרמב"ם פ"ז מהל' מלוה ולוה ה"ט שכותב "והוא הדין לשטר שאין בו זמן כלל - שהוא כשר אע"פ שעדות זאת אי אתה יכול להזימה שאין מדקדקים בדיני ממונות בדו"ח כמו שיתבאר כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין". הרי מבואר דאם היה דו"ח בד"מ היה צריך עדות שאתה יכול להזימה.

ולכאורה ע"פ משכ"ל היה אפ"ל שבד"מ שייך עדות שאאי"ל - מצד חשש משקר, ז"א - איני יודע היה צריך להיות פסול בד"מ. ואילו מה שבא רק מצד גזה"כ שייך רק בנפשות - וזה מש"כ הרמב"ם - "בדיני נפשות" - ששם מדובר על עדות שאאי"ל מצד גזה"כ, שא"א לקיים העונש בעדים.

ולמה דווקא בדיני נפשות? ע"פ רש"י ותוס' סנהד' מ: - שכיוון שבפס' כתוב "נפש בנפש" - משמע שמדבר בחייבי מיתות, דהיינו דיני נפשות.

אבל ע"ז ק"ק שבגמ' בב"ק עה: מובא לדעת רבנן עדות שאאי"ל

בממון - שאינו "איני יודע" אלא במקרה שמדובר שם, שהבע"ד הודה, והמאירי פסק זאת להלכה.

הערוה"ש¹⁰ מביא שני תרוצים. תרוץ אחד - שענין טריפה, לא שייך

בדיני ממונות, ז"א עדים המעידים על טריפה - יהיו כשרים בד"מ (וכן כשמעידים בד"נ - כשרים לפסלו לעדות ולשבועה) וכן עדים שהם טריפה - כשרים בדיני ממונות.

אך ק"ק שהרי הרמב"ם אומר בצורה כללית - "כל עדות שאאי"ל אינה

עדות בד"נ" לכן נראה כתרוצו האחר של ערוה"ש - "ולא שיש חילוק מן התורה בין ד"מ לד"נ בדין הזמה, אלא מפני שלא דקדקו בד"מ שיהא ראוי להזימה מפני נעילת דלת וכו'". וצריך לומר שהכוונה היא לאו דווקא לנפשות - אלא להוציא מממונות. שהרי גם בקנסות השאירו דין תורה.

וכן משמע במאירי שכותב (סנהד' עה') - עדות שאאי"ל אינה עדות בדיני נפשות שהם בדו"ח. הרי שמה שקובע זה הדו"ח, ולאוו דווקא נפשות¹¹.

10) חו"מ סי' תכ"ה, י"ח.

11) עי' ש"ך (סי' ל"ג ס"ק ט"ז) שהאריך לומר שבד"מ למרות שאין דו"ח - יש דין של עדות שאאי"ל. ונחלקו עליו האחרונים - נוב"ק אהע"ז ע"ד, פנ"י כתובות קונטרס אחרון כ: